

על הפרופסור פיבל מלצר, אוהב התנ"ך ומפיצו ברבים¹

יפה ישראלי

מבוא

מראשית התפתחות היישוב העברי החדש בארץ ועם הקמתה של האוניברסיטה העברית בירושלים (תרפ"ה, 1925) קם בארץ חקר עברי מקורי של התנ"ך במולדתו.² חוקרי המקרא בארץ ראו בתנ"ך גורם השומר על הזהות היהודית של עם ישראל ומלכד את יהודי הארץ והתפוצות, חילונים ודתיים כאחד. הם לא הסתגרו בדל"ת אמותיה של האקדמיה, אלא עשו כל אשר יכלו כדי להביא לציבור הרחב בארץ את חידושיהם ואת ידיעותיהם בתנ"ך.³ הם דיברו הרבה על התנ"ך כספר הספרים שיצר העם היהודי, שכל יהודי ללא הבדל מעמד, מוצא או השקפה יוכל למצוא בו חוט המקשר בין כל שכבות העם על תפוצותיו בהווה - בהישענות מוצקה על העבר - ובסיס לעתיד.⁴

1. מאמר זה מבוסס על הרצאה שניתנה בכינוס 'חינוך יהודי: עבר-הווה-עתיד' במכללת אמונה אפרתה בפברואר 2019.
2. על כך כתב דוד בן גוריון: "במאה השנים האחרונות היה חקר המקרא נחלת חוקרים לא־יהודים בעיקר [...] עד שבאה שיבת ציון בימינו והחזירה לנו את הזיקה העמוקה לתנ"ך, וגם גידלה לנו חוקרי מקרא מקוריים ומעמיקים, שאינם נגדרים עוד אחרי חוקרי המקרא הנוצרים" (בן גוריון, תשל"ל, עמ' 95).
3. 30 במאי 1941 פרסם חמ"י (חיים משה יצחק) גבריהו מאמר, 'עיתון תנ"כי לעם הספר', שבועון הוד ירושלים ובו זרע את ניצני הרעיון של הפצת התנ"ך ולימודו בארץ ובתפוצות. וכך כתב בין השאר: "מן הראוי שבארץ ישראל תיווצר האסכולה המרכזית בעולם לחקר התנ"ך, כי פה הקרקע הטבעית והמיועדת ביותר לתפקיד זה. אמנם גם כיום מורים שני פרופסורים חוקרים מובהקים את התנ"ך על הר הצופים, וישנם בארץ עשרות חוקרים העוסקים בחקירת המקרא לפי כיוונים וסוגים שונים, אך טרם הגענו עד כה אף לחלק מאותה המידה שחקירת התנ"ך הגיעה אליה באסכולות המדעיות של אומות העולם. יתר על כן, טרם נוצרו בעברית ספרי יסוד וכלים שימושיים למחקר זה. אין בעברית מילון תנ"כי דוגמת גזניוס, לקסיקון ריאלי תנ"כי וכדו'. [...] אצלנו חי התנ"ך, והוא היה ויהיה תמיד לעניינו של רוב העם [...] יפוצו מעיינותיו חוצה בין המונות העם בכל כלי־פרסום שהם, אלא שיש צורך לשמור על הפנינים, לרשום ברמה מסוימת המיועדת לכך את הדברים בעלי הערך, למען ישמשו לבנים לבניינים הספרותיים והמדעיים המפוארים שעם ישראל יבנה על ספר הספרים שלו" (גבריהו, תשס"א, עמ' 391-392).
4. שם, עמ' 373; אפרת, תשט"ז; גבריהו, תשנ"ג.

אחד מחוקרי המקרא האלה היה הפרופ' שרגא פִּיבֶל מְלָצֶר (תרנ"ז-תשל"ג, 1897-1973), אשר לא עזב את צור מחצבתו אלא ניסה לגשר בין העולם הישן, המושתת על מורשת ישראל סבא, לבין ארץ ישראל המודרנית והחילונית. הוא תרם להנחת יסוד לידיעת המקרא, לאהבתו ולחיוזוק הזיקה אליו במסגרות חינוכיות וציבוריות רבות מספור, מן השנים הראשונות של המנדט הבריטי ועד מלאת חצי יובל להקמת מדינת ישראל. על פעילותו המבורכת הוענק לו התואר יקיר ירושלים בשנת תשל"ג (1973). כן נקרא רחוב על שמו בשכונת קריית משה בירושלים.

תולדות חייו

הפרופ' פיבל מלצר נולד בקובנה לאימו הרבנית ביילה הינדה לבית פראנק⁵ ולאביו הגאון הרב איסר זלמן מלצר, בעל פירוש 'אבן האזל' על ספר משנה תורה לרמב"ם.⁶ הוא למד בישיבת סלוצק ובישיבות קלם וסלובודקא,⁷ היה פעיל ציוני מנעוריו, ועל רקע זה אף נאסר. בשנת תרפ"א (1921) עלה לארץ ישראל, למד בבית המדרש למורים 'מזרחי' בירושלים⁸ ועסק בהוראה. בשנת תרפ"ג (1923) יצא לגרמניה ולמד מזרחנות באוניברסיטת ברלין. הוא שב לארץ ישראל בשנת תרפ"ו (1926), ומאז ישב ישיבת קבע בירושלים, בשכונת זיכרון משה, ובה חי עד מותו. להלן מקצת פעילותו.

5. בתו של הרב שרגא פיבל פראנק (תר"ג-תרמ"ו, 1843-1886), תלמיד חכם ועשיר נכבד מקובנה, מתלמידי רבי ישראל מסלנט. הפרופ' מלצר קרוי על שמו.
6. על הרב איסר זלמן מלצר (תר"ל-תשי"ד, 1870-1953), רבה של סלוצק וראש הישיבה בה ולאחר מכן ראש ישיבת עץ חיים בירושלים ויושב ראש מועצת גדולי התורה, ראו רפאל, תשס"א, עמ' 632; תדהר, תש"ז-תשל"א, עמ' 1766.
7. הפרופ' מלצר למד בסלובודקה בישיבת כנסת ישראל אשר ייסד רבי נתן צבי פינקל, המכונה הסבא מסלובודקה (תר"ט-תרפ"ז, 1849-1927), אבי אסכולת סלובודקה בתנועת המוסר ומגדולי ראשי הישיבות בליטא ובארץ ישראל בסוף המאה ה־19 ותחילת המאה ה־20. גם אביו של הפרופ' מלצר, הגאון איסר זלמן מלצר, היה תלמידו של הסבא מסלובודקה, ובשנים תרנ"ד-תרנ"ז (1894-1897) היה לראש ישיבת סלובודקה. על מורו ורבו הסבא מסלובודקה כתב הפרופ' מלצר: "האיש אשר היה כה כבד בנכסי מחשבה, בנכסי חינוך. האיש אשר זיקתו על אלפי תלמידיו בניו כה חזקה הייתה וכל אחד מהם 'בן יחיד' היה לו, ועל כל אחד פיקח בעין פקוחה והיה צופה ומצפה לעתידותיו" (מלצר, תשט"ו).
8. את בית המדרש למורים 'מזרחי' ייסד בשנת תר"ף (1921) הרב משה אוסטרובסקי המאירי (תרמ"ז-תש"ז, 1886-1947). מנהלו הראשון של בית המדרש היה הרב אליעזר מאיר ליפשיץ (תר"ם-תש"ו, 1879-1946). לאחר מותו שונה שמו של בית המדרש לסמינר למורים על שם הרא"מ ליפשיץ.

א. הוראה

שיעוריו של הפרופ' מלצר בתנ"ך בסמינר למורות 'מזרחי' בשנות העשרים והשלשים של המאה ה־20 סללו דרך לשיטת לימוד חדשה של התנ"ך בהדגשת חשיבות הצורה הספרותית לצד התוכן העיניי המובא בכל יחידה.⁹ הוא הורה בעיקר תנ"ך וכן לשון עברית וספרות עברית ופרסם מאמרים בכתבי עת ובקבצים בתחומים האלה.¹⁰ הוא היה פרופ' למקרא בישיבה אוניברסיטה בניו יורק בשנים תשי"א-תשי"ב (1951-1952) ובאוניברסיטת בר־אילן עם ייסודה בשנת 1955.¹¹

אחת מתלמידותיו בסמינר לבנות 'מזרחי', ששכן בשנים ההן בשכונת מוסררה בירושלים, הייתה המשוררת זלדה, שבאותן שנים עדיין לא התפרסמה כלל. הפרופ' מלצר, שהיה המרצה לספרות ולתנ"ך בסמינר, הבחין בכישרונותיה הספרותיים ועודד אותה לכתוב. בשולי אחד מחיבוריה כתב: "אם יתנו לך זלדה לכתוב על מחיר הבצלים והשומים בשוק – תכתבי גם על כך פואזיה".¹²

ב. עסקנות ציבורית

הפרופ' מלצר היה מראשי הפעילים של תנועת הפועל המזרחי בירושלים וייצג אותה בוועד הקהילה של ירושלים¹³ ובמפקדת ההגנה בעיר.¹⁴ הוא היה יושב ראש ועדת החינוך ומועצת גני הילדים של הקהילה, יושב ראש המועצה למען ילדים מחוסרי חינוך, יושב ראש ועד מנהלי בתי הספר בירושלים ויושב ראש הוועדה לשידורים לבתי הספר ולנוער הלומד.¹⁵ בשנת תרצ"ו (1936) נשלח בשליחות קרן היסוד לפולין, על שליחות זו כתב כך:

9. על סמינר 'מזרחי', שנקרא היום מכללת אפרתה, ראו אפרתה, תשס"ד.

10. על הספרים והמאמרים הרבים שכתב הפרופ' מלצר ראו בקטלוג הספרייה הלאומית.

11. אייזנר, תשל"ד.

12. אטינגר, 2007, עמ' 44-45.

13. ועד הקהילה בירושלים (1917-1948) היה גוף מרכזי חשוב שאיגד תחתיו את רוב העדות והחוגים של יהודי ירושלים בשנות המנדט הבריטי. תפקידו היה לפעול למען סיפוק צרכיה של הקהילה היהודית בעיר (כהן־הטב, תשנ"ז).

14. על ההגנה בירושלים ראו ההגנה, תשל"ג.

15. ממשלת המנדט הסכימה שהנהלת הוועד הלאומי תבחר במועצה לענייני התוכניות העבריות בתחנת השידור קול ירושלים (אבידע, תשל"ו, עמ' 92). אחת מוועדות המשנה שבחרה המועצה לענייני התוכניות העבריות הייתה הוועדה לשידורים לבתי הספר ולנוער הלומד. תפקידי הוועדה היו לקבוע תוכניות לבתי הספר, לבדוק את התוכניות לאחר עריכתן ולפני שידורן, לבקר את אופן ביצוע התוכניות ולהציע מגישים לתוכניות. מטרת השידורים היו שיפור הלשון העברית, הדרכה בקריאת ספרים, המחשת החומר הנלמד בכיתה, הרחבת האופקים ועוד. התוכניות כללו תסכיתים בתנ"ך, בידיעת הארץ, בתזונה ומתוך ספרי קריאה, מוזיקה ושירה בציבור וקבלת שבת (מלצר, תש"ז).

חוט אחד העובר מבחינה ידועה כקו שני ברוב השיחות הוא ההדגשה כי התורה כולה ורוב רובם של ספרי תנ"ך, אחת הפנים הבהירות ביותר שלהם הוא היותם ספר היסטוריה של הקשר של העם הזה עם הארץ הזאת [...] רעיון זה החיה את שיחותי בתורה ונ"ך מיום היותי מורה ובמקרה יכולני לציין לפחות שנה אחת מסוימת שבה חזרתי על רעיון זה בכל שבת ושבת, היינו בעברי בעיירות פולין בשליחות קרן היסוד בשנת תרצ"ו, כשחזרתי בכוונה יתרה על רעיון זה בכל שבת ושבת, כי בכל שבת דרשתי דרשה בעיירה אחרת ורעיון זה מצאתי לנחוץ להדגיש ליהודי חו"ל.¹⁶

ג. ניהול בית הספר לבנות 'רוחמה'

הפרופ' מלצר מונה למנהל בית ספר רוחמה בשכונת רוחמה בירושלים בשנת תרצ"א (1931) ועמד בראשו 35 שנים.¹⁸ כך תיארה את דמותו אחת מבוגרות בית הספר:

הוא היה אדם מרשים מאוד באישיותו, במזגו, בהופעתו ובהליכותיו. הייתה בו מין נסיכות שנלוותה לבניהם של גדולים בישראל, נצר לשושלות רבניות מכובדות. תמיר וגבה קומה, לבוש בהידור קל אפודה אשר מכיסה בצבץ שעון כיס רכוס בשרשרת כסופה, עונב עניבת פרפר, ועל אפו שכנו משקפי זכוכית נטולי מסגרת ולראשו מגבעת אפורה עגולת שוליים – כל כולו אומר ארשת של מכובדות. למצעדו הקל נתלוותה גם בימי חולין הילה של חגיגות, של צעידה אלי טקס. מעולם לא שמעו אותו התלמידות וצוות המורים מתפרץ, צועק או רוגז בקול רם. כאשר כעס, גער בשקט, סמכותו הוקרנה בחלל בית הספר ונוכחותו הורגשה היטב בלא הרמת קולו.¹⁹

רבות מעמיתותיו ומתלמידותיו בשנות הוראתו בסמינר למורות 'מזרחי' נעשו לחברותיו לעבודה חינוכית בבית הספר לבנות רוחמה. אחת מהן הייתה המשוררת זלדה, שלימדה שם בשנים תש"ה-תש"ח (1945-1948). התלמידות אהבו את צליל קולה השקט ואת שיעורי התנ"ך שהיטיבה ללמדן. בהיעדר כל אמצעי המחשה נעזרה זלדה בכישרון מולד נוסף שהיה בה, כישרון האיור והציור. על הלוח השחור נהגה לצייר בגיר לבן פשוט בכמה קווים ועיטורים מסולסלים את הדרמה של שר האופים ושר המשקים, את זמורות הענבים

16. מלצר, תשמ"ג.

17. על בית ספר רוחמה ועל מנהלו ראו ישראלי, 2016.

18. אחת התלמידות בבית ספר רוחמה הייתה רבקה הרשקוביץ, לימים רבקה אליצור (תרפ"א-תש"ם, 1920-1979). משוררת, סופרת ילדים ומחנכת. היא למדה בסמינר למורות ולגננות של 'מזרחי' ונישאה למורה לתנ"ך בסמינר, הפרופ' יהודה אליצור, עמיתו של הפרופ' מלצר בחברה לחקר המקרא בישראל ובמפעל דעת מקרא (חובב, תשס"ד-תשס"ה, עמ' 196).

19. בזק, תשס"ה, עמ' 249-250.

שהשתרגו סביב הסלים ואת הרקיקים של שר האופים. כל פרט הובע באיור מאיר עיניים לנגד עיניהן המשתאות של תלמידותיה.²⁰

הפרופ' מלצר טבע את חותמו האישי בארגון כינוסים שבועיים בעלי צביון מיוחד אשר היו לאירוע מרכזי במורשת בית ספר רוחמה. בכינוסים השתתפו ההנהלה וצוות המורות והמורים, התלמידות בכיתות ה-ח וגם סופרים ומשוררים, מורים לתנ"ך וידיעת הארץ, חזנים וקריינים. במרכז הכינוסים, שנערכו בימי שישי, עמדה שיחה מפי הפרופ' מלצר על פרשת השבוע והפטרתה בשילוב מדרשי חז"ל ופרשנות מגוונת. הכינוס הראשון לפרשת השבוע היה בערב חג השבועות תרצ"ח (1938). מאז נחוג בבית הספר "יום הולדת הכינוסים" שנה בשנה בערב חג השבועות, חג מתן תורה. כינוסים נערכו גם בראשי חודשים, בערבי חגים ובימי זיכרון.

ד. ניהול בית חינוך עיוורים²¹

הפרופ' מלצר התמנה ליושב ראש הוועד המנהל של בית חינוך עיוורים בשנת תרצ"ג (1933), בהיותו בן 35, וכיהן בתפקידו זה במהלך ארבעה עשורים, עד סמוך לפטירתו בשנת תשל"ג (1973).²² חלק חשוב בפעילותו יוחד ליצירת תודעה ציבורית לחשיבותו ולמהותו של מוסד חינוכי זה: שידורי רדיו שודרו מהמוסד ורואיינו בהם חניכים ומורים; סרט צולם במוסד והוצג בבתי הקולנוע ברחבי הארץ, וכן צולמו בו סדרות של צילומים רבים והופצו לעיתונות ולמוסדות למיניהם. החל בשנת תש"ח (1948) הוצא עלון שנתי באנגלית שנקרא *The Torch* (הלפיד) ונמסרו בו דיווחים על הנעשה במוסד.²³ בשנות ניהולו של הפרופ' מלצר ביקרו במוסד אישים חשובים ובהם הנציב העליון ארתור ווקופ, דויד רוזולט, בנו הצעיר של נשיא ארצות הברית פרנקלין רוזולט, הלן קלר, ראשי ממשלה, רבנים ראשיים ונשותיהם, ראש עיריית ירושלים ועוד.²⁴

20. שם, עמ' 251-252.

21. בית חינוך עיוורים קם בירושלים עוד בשלהי השלטון העות'מאני, בשנת תרס"ב (1902), בשכונת אוהל משה, פחות או יותר מול בית חולים שערי צדק. לאחר מכן עבר למבנה בפינת הרחובות מונבו והנביאים, ליד בית חולים רוטשילד, ושם שכן עד שעבר לבניין החדש בשנת תרצ"ב (1932). לפרטים ראו בן-אריה, 1997, עמ' 340, 364; בן-אריה, 2011, עמ' 55.

22. בכ"ו בתשרי תרצ"ז (12 באוקטובר 1936) פנה בית חינוך עיוורים למפקד משטרת מחוז ירושלים בבקשה מיוחדת במינה בשל המצב הביטחוני הרעוע ששרר בעיר בשנות המאורעות: "נבקשכם לתת רישיון מעבר בשעת העוצר למר פיבל מלצר, יושב ראש הנהלת מוסדנו. מר מלצר הוא גם מנהל בית-הספר לבנות מזרחי 'רוחמה'. האישור ניתן, ובאותה שנה היה אפשר לראות את הפרופ' מלצר פוסע בלילות לעבר בית חינוך עיוורים בעיצומן של שעות העוצר ובכיסו הרישיון המיוחד (מיכלסון, תשע"ח, עמ' 172).

23. שם, עמ' 245.

24. שם, עמ' 152-345; המשוררת זלדה, תלמידתו של הפרופ' מלצר בסמינר למורות 'מזרחי', התיידדה עם סטודנטית עיוורת ששמה גבירה שוויקי, חברתה לספסל הלימודים בסמינר, אשר התגוררה בבית

את עמוס חכם, טרם היותו חתן התנ"ך העולמי הראשון, קיבל הפרופ' מלצר לעבודה משרדית בבית חינוך עיוורים. במסגרת עבודתו הודפס התנ"ך בכתב ברייל על פי קריאת התנ"ך כולו בקול בידי עמוס חכם באוזני אחד העובדים העיוורים. הפרופ' מלצר העניק לחכם פרס כספי לאות הערכה על ניצחונו בחידון התנ"ך המחוזי בירושלים ולרכישת ספרים שיסייעו בידו להתכונן לחידון התנ"ך הארצי ולאחריו לחידון התנ"ך העולמי.²⁵ כדי שיוכל ללמוד בשקט ובריכוז לחידון התנ"ך העולמי אף הוקצתה לו הקומה העליונה בבית שהיה בבעלות בית חינוך עיוורים.²⁶

ה. הסברה לתנ"ך מעל גלי האתר

החל משנת תש"ה (1945) היה הפרופ' מלצר חבר בגוף המייעץ מטעם הוועד הלאומי לקביעת התוכניות היהודיות ברדיו קול ירושלים²⁷ וממעצבי השידורים הראשונים בבתי הספר.²⁸ משנת תש"ו (1946) עסק בהסברה כללית, דהיינו בהפצת לימוד התנ"ך בשיחות הפרשנות היומיות שלו בקול ירושלים בתוכנית 'פרקי היום בתנ"ך'.²⁹ על השפעת השיחות

חינוך עיוורים. באמצעותה נקשרה זלדה לבית חינוך עיוורים וביקרה שם לעיתים קרובות (אטינגר, 2007, עמ' 45-48). רשמי ביקוריה במוסד זה באו לידי ביטוי בסיפורה הראשון, 'במחשכים', שכתבה על נער עיוור (שם, עמ' 335-345), בשיר 'בבית חינוך עיוורים הישן' (זלדה, תשמ"ה, עמ' 61-62) ובשיר 'ילדים בבית חינוך עיוורים' (שם, עמ' 181).

25. לחידון התנ"ך העולמי קדמו שלושה שלבים: בחינות מוקדמות בכתב, חידון מחוזי וחידון ארצי (בר אשר, חכם ועופר, תשס"ז, עמ' 568).

26. שם, עמ' 566-575; מיכלסון, תשע"ח, עמ' 248-252.

27. השידור העברי ברדיו המנדטורי, קול ירושלים (תרצ"ז-תש"ח, 1936-1948), פעל בימים של מאורעות דמים בארץ, של גזרות ושל מאבק ומילא משימה לאומית חשובה: השרשת הלשון העברית, הבאת יצירות תרבות לבתי היהודים ומתן תחושת אחדות לבית ישראל. נעשו מאמצים להביא לאוזני המאזינים את היופי שבחגי ישראל ובמועדיו בעבר ובהווה, לסייע בעדם להכיר את הארץ ואת יישוביה, להחדיר את הלחן העברי לתודעתם ועוד. ואכן, השידורים עוררו התרגשות עצומה, זכו להאזנה נרחבת ועוררו דיון ער בקרב המאזינים (אלמוג, תשס"ג, גיל, 1965); בעיני איתמר בן-אב"י היה קול ירושלים מעין התגשמות של חזון תנ"כי, חיבור מחדש של היישוב הציוני בארץ ישראל במאה ה-20 להתיישבות העברית הקדומה ולעברית התנ"כית ורכישת מעמד של לאום חדש-ישן המצטרף למשפחת העמים. וכך כתב לרגל חניכת קול ירושלים: "הלא? הלא! ירושלים היא המדברת! כן, ירושלים העברית של עבר ואברהם, ישעיהו ויואל, נחמיה וזרחבאל, החשמונאים ושרידי הרומאים, יהודה הלוי, בן-יהודה וביאליק גם הם; היא היא המדברת למיליוני השומעים מתחנת 'הרדיו' היום, בפתיחתה הרשמית החגיגת' (דואר היום, 30 במרץ 1936, מובא אצל גיל, 1965).

28. אייזנר, תשל"ד. שירות השידור הגיע להסכם עם מחלקת החינוך של הוועד הלאומי, שלפיו היה הרדיו אחראי לצורה בלבד (תסכות, עריכה, הפקה) ואילו הוועד הלאומי היה ממונה על התוכן (גיל, 1965; אבידע, תשל"ו; אלמוג, תשס"ג).

29. עוד בשנת תרצ"ה (1935) החל הרדיו לשדר פינה שבועית, לרוב ביום שישי, שנקראה 'קריאת התנ"ך', וקרא בה פרקי תנ"ך החזן ואיש הרדיו אפרים די זהב (אז גולדשטיין). החל משנת תש"ה (1945) שודרה

ברדיו על קהל המאזינים מעיד מכתבו של ד"ר ישראל אלדד, אשר נשלח ממערכת 'המעש' בתקופת המנדט הבריטי:³⁰

אין אנו יכולים להימנע מלהביע בזה את רגשות תודתנו על רגעי העונג הנגרמים לנו על ידי הסברותיו לספר הספרים שלנו. אנו חיים באפלת המחותרת, אפופי שנאה והסתה. רק באוא של משיח צדקנו ממרחקים ואור אמונתנו מפנים הם האורות היחידים הנותנים לנו כוח לחיות חיים אלה אשר אנו חיים. ודאי וודאי שאין אור שופע אלינו ממנורות מקלטי הרדיו ושידורי 'קול ירושלים' בפיקוחו של ג'וזי³¹ [...] ורק רגעים מספר מדי יום ביומו אנו פותחים את המכשיר מתוך צפייה ושמחה. הסברותיך אדוני מנהירים עלינו חום ואהבה, חום ישראל ואהבת ישראל ושורשיות ישראל בכל אונה ובריאותה. ואנו מודים לו מקרב לב על רגעי עונג אלה. כה לחי, אדוני, שיזכה למה שליבו משתוקק לזכות יחד עם כל ישראל ויהי קול ירושלים, קול ירושלים ממש, ואתה אדוני שתוכל להמשיך להזרים מדם-אבות לעורקי בנים כמעשיך היום ברמז – בריש גלי ובפה מלא.³²

לאחר קום המדינה, עם הפיכת קול ירושלים לקול ישראל, סופחה תוכנית 'פרקי היום בתנ"ך' למדור להווי ומסורת יהודית בקול ישראל, ונוסף על פרקי התנ"ך שולב בה לקט אגדות ומדרשים.³³ צוות פרשני התנ"ך והמקרא גדל ומנה עשרות מבכירי החוקרים ופרשני המקרא נוסף על הפרופ' מלצר.³⁴

בברכה שנשא מעל גלי האתר הפרופ' חמ"י גבריהו בשנת תשל"א (1971) לרגל מלאת 50 שנה לעלייתו של הפרופ' מלצר ארצה ציין גבריהו לשבח את פועלו הרב של חתן השמחה בתחום ההסברה לתנ"ך:

כולנו מכירים את ד"ר מלצר עד שכיום מזדהה הוא בנוף הרוחני של ארץ ישראל עם ההסברה הכללית לתנ"ך. ד"ר מלצר הוא שיצר את ההסברה הכללית לתנ"ך בקול ישראל. ד"ר מלצר היה

התוכנית בשעות הערב במסגרת התוכניות העבריות ('השעה העברית'). את פרקי התנ"ך קרא שלמה ברטנוב.

30. ישראל אלדד (שייב. תרע"א-תשנ"ו, 1910-1996) היה ממנהיגי לח"י (לוחמי חירות ישראל), מחתרת יהודית שפעלה נגד המנדט הבריטי בארץ ישראל בשנים 1940-1948, והשלטונות הבריטיים בארץ ישראל וממשלת ישראל הזמנית הגדירה ארגון טרור. 'המעש' היה שבועון הקיר של לח"י בשנים 1945-1947.

31. ג'וזי היה הצנזור הבריטי בקול ירושלים.

32. מלצר, תשל"ד, עמ' 6.

33. אל צוות קרייני פרקי התנ"ך הצטרפו עמיקם גורביץ, משה חובב, יעקב בנאי ואחרים.

34. אחת מצוות פרשני המקרא בקול ישראל הייתה זהבה ביילין (תר"ע-תשנ"ד, 1910-1994). 85 שיחותיה מונסות בספרה 'ערב עליו שיחי', שיצא לאור בשנת תש"ם (1980). ראו הלפרין, תשע"ב, עמ' 69-70. עם השנים ירד מאוד מספר המאזינים, והתוכנית עברה להיות משודרת ברשת מורשת.

הראשון שטבע מטבע זה, של עם לומד תנ"ך, שמסבירים לו תנ"ך מדי יום ביומו – ובכך תרם לכך שהתנ"ך נמצא תמיד באווירא דישראל וזה נתן נוף תנ"כי לחיים בישראל מדי יום ביומו.³⁵

מבחר משיחותיו ברדיו על ק"נ מזמורי תהלים כנס בספרו 'פני ספר תהלים' בהוצאת מוסד הרב קוק.³⁶ בהקדמה לספר כתב עמיתו הפרופ' אהרן מירסקי:³⁷

בשיחותיו יש מיסוד הפירוש ומיסוד המחקר. ידע רב מתגלה בהן בפירושים ובמחקרים ראשונים ואחרונים, מאותם שהמשוחח מזדהה עמהם ומאותם שהוא מסתייג מהם. אף פירושו וחקירתו שלו באים מפעם לפעם לידי גילוי. כל זה, גם ביחס לפרטים ולפרטיפרטים. אך הכול משולב ומובלע בתוך רצף השיחה הכללת. אתה שומע ורואה את המשוחח, כשהוא מתבונן במזמור בכללותו, מתרשם ממנו, חש ומרגיש אותו חי אותו. ליבו פועם את פעימות המזמור. שירת תהלים מעוררת את השירה שבלבו שלו. הוא שר את מזמורו שלו לכבוד המזמור שבתהלים. והוא מדביק בכך אף את המאזינהקורא, לחוש ולהרגיש, לחיות ולשיר בסתר ליבו את שירת תהלים ואל מול שירת תהלים.³⁸

מבחר משיחותיו ברדיו על פרשת השבוע כנסו בספרו 'פרשת השבוע והפטרותה'.³⁹ בהקדמה לספר נכתבו הדברים האלה בשם החברה לחקר המקרא בישראל, אשר הוציאה ספר זה לאור:

חברנו יצר בחיי הרוח בארצנו יצירה חשובה להפצת דעת תורה בקרב שכבות רחבות בעם – את ההסברה היומית הכללית לפרקי היום בתנ"ך. מפעל לימוד זה התרחב והיה למרכז של התבוננות בדברי תורה, נביאים וכתובים מדי יום ביומו. חברנו הוא שבנה ושכלל ותיקן את הדמות של הלימוד הציבורי היום-יומי בתנ"ך בהסבירו יום יום במשך שנים אחדות בשידורי הרדיו בעל פה וגם בפרסומי שיחות על פרשת השבוע בעיתונים יומיים ובשבועונים. בכך הושרתה על חיי הציבור בארץ, בייחוד בימי השלטון הבריטי המנדטורי ובימי מלחמת העצמאות, גון של דבקות בערכי ספר הספרים המשפיעים על כל דור וביחוד על דור שיבת ציון ודור מיסדי המדינה.⁴⁰

35. מלצר, תשל"א, עמ' 191.

36. מלצר, תשמ"ג.

37. אהרן מירסקי (תרע"ד-תשס"א, 1914-2001) היה משורר וחוקר ספרות ישראלי, חתן פרס ביאליק לחוכמת ישראל ופרס ישראל לחקר הספרות. על שמו נקרא רחוב שירת אהרן בירושלים.

38. מלצר, תשמ"ג, עמ' 5.

39. מלצר, תשל"ד.

40. שם, עמ' 6.

ו. דעת מקרא

הפרופ' מלצר נמנה עם עורכי דעת מקרא, מפעל פרשנות לתנ"ך, ואף כתב בו בערוב ימיו פירוש למגילת רות.⁴¹ הפירוש בסדרה זו מתבסס מצד אחד על הפרשנות המסורתית הקלסית, החל בפירושי חז"ל וכלה באחרוני הפרשנים בעלי מגמה מסורתית-מדעית, ומצד אחר נעזר בתוצאות המחקר המדעי המודרני בתחום הפרשנות, הפילולוגיה, ההיסטוריה, הגאוגרפיה, הארכאולוגיה ועוד.⁴²

פעילותו של הפרופ' מלצר בחברה לחקר המקרא בישראל⁴³

שנה לאחר הקמת מדינת ישראל התכנסו בירושלים תשעה שוחרי דעת תנ"ך מהמוסמכים למדעי הרוח של האוניברסיטה העברית והחליטו להקים חוג לימוד תנ"ך. לאנשי החוג הירושלמי נודע על קיומם של שני חוגים דומים - האחד בחיפה והאחר בתל אביב - והם התכנסו יחדיו והקימו את החברה לחקר המקרא בישראל. הפרופ' מלצר נמנה עם מייסדי חברה זו והיה חבר בהנהלתה מיום היווסדה ועד סמוך למותו (תש"ט-תשל"ג, 1949-1973).⁴⁴ מטרתיה של החברה היו טיפוח וקידום של חקר המקרא על ענפיו השונים והפצת דעת התנ"ך ולימודו בקרב חוגים עממיים נרחבים בארץ ובתפוצות. להלן מקצת פעולות החברה שהפרופ' מלצר מיילא בהן תפקיד פעיל.

א. הכינוס הארצי השנתי לתנ"ך

המעמד המרכזי של לימוד תורה ברבים בישראל היה הכינוס הארצי השנתי לתנ"ך. כינוס היסוד של החברה לחקר המקרא בישראל נערך בירושלים בחודש ניסן תשי"ב (1952). משנה זו ואילך התקיימו כינוסי התנ"ך הארציים השנתיים מדי שנה בשנה בחודש ניסן, והיו פתוחים לשוחרי התורה מן הארץ כולה. כל כינוס יוחד לחטיבה אחרת במקרא. הכינוס

41. מלצר, תשל"ג.

42. אביעוז, תשס"ז.

43. פעולות החברה כיום: 'תנ"כי פתוח' - סדרת הרצאות בשיתוף עם אוניברסיטת בראיילן הנערכת מדי שלושה שבועות בהשתתפות מאות אנשים, חילונים ודתיים כאחד; הענקת מלגות לסטודנטים ולתלמידי תיכון מצטיינים; מסע בעקבות התנ"ך - סדרת הרצאות במרכז האקדמי שערי מדע ומשפט בהוד השרון; מפגשים מכווני דרך במקרא - סדרת הרצאות בסמינר הקיבוצים; סדרות תנ"ך במכינות קדם-צבאיות ועוד.

44. נשיא הכבוד הראשון של החברה לחקר המקרא היה משה צבי סגל (תרל"ז-תשכ"ח, 1876-1968), והנשיא הראשון של החברה היה ירוחם פישל קורנגרין (תרמ"ג-תש"ך, 1883-1960), ראו הלפרין, תשע"ב, עמ' 43-46. לאחר פרישת דוד בן-גוריון מהחיים הפוליטיים הוא נבחר לנשיא החברה לחקר המקרא, וזמן שז"ר, נשיא המדינה בעת ההיא, נבחר לנשיא הכבוד של החברה (שם, עמ' 52-54).

נמשך ארבעה ימים, מן הבוקר עד הערב, ונשמעו בו כארבעים הרצאות מרכזיות וכן הרצאות קצרות ודיונים של מיטב החוקרים בארץ: חוקרי מקרא, מזרחנים, חוקרי ארץ ישראל, חוקרי הלשון העברית, היסטוריונים וארכאולוגים. העיתונות ליוותה בכתבותיה את הנעשה בכנסים, וקול ישראל שידר חלק מן ההרצאות ואף הסריט את ישיבות הפתיחה. בכינוס התשיעי הסתיים המחזור הראשון של ספרי התנ"ך כולם, והכינוס העשירי שוב פתח בספר בראשית.⁴⁵

ב. חוגי עיין

חוגי עיין בענפים מיוחדים לחקר התנ"ך היו למשל חוג לנשים שוחרות תנ"ך בבית נשיא המדינה השני יצחק בן־צבי בהנהלת רעייתו רחל ינאית־בן־צבי וחוג לעיון במגילות מדבר יהודה שנערך לעיתים מזומנות בירושלים בביתה של חסיה סוקניק, אלמנתו של הפרופ' אלעזר ליפא סוקניק (תרמ"ט-תש"ה, 1889-1953), חלוץ מחקר המגילות. חוג למסורת המקרא התכנס אף הוא בירושלים, בביתו של אליעזר אלינר (תרס"ד-תש"ם, 1904-1980), מומחה מובהק בחקר המסורה ועוד.⁴⁶

הפרופ' מלצר היה מרצה־חבר בחוג תנ"ך במעונו של ראש הממשלה הראשון דוד בן־גוריון (תרמ"ז-תשל"ד, 1886-1973). החוג התכנס אחת לשבועיים במוצאי שבת בבית ראש הממשלה או בצריפו של הנשיא יצחק בן־צבי.⁴⁷ החוג הראשון נערך בשנת תשי"ח (1958), ובאותה הזדמנות אמר דוד בן־גוריון את הדברים האלה על חקר המקרא בארץ, ההולך ומשתבח עם השנים, ועל חשיבותו הרבה:

בקעה בארץ אהבה וזיקה נפשית עמוקה לספרי המקרא, כאשר לא ידענו אפילו אנחנו בגולה, וחקר המקרא, שהיה במאתיים השנים האחרונות בעיקר נחלת הגויים, הולך ונעשה למקצוע ישראלי מובהק, ואי אפשר עוד ללמוד ולהבין ספר הספרים בלי עזרת ספרות המחקר התנ"כית שנוצרה בישראל – ועדיין אנו עומדים בראשית המלאכה.⁴⁸

45. אליצור, תשט"ז, עמ' 124-125; גבריהו, תשכ"א, עמ' 92-96.

46. גבריהו, שם.

47. בן־גוריון כלל את דבריו בשלושה מפגשים בחוג התנ"ך על "קדמות ישראל בארצו" בספרו 'עיונים בתנ"ך' (בן־גוריון, תשל"ל, עמ' 50-91). בהקדמה לספרו נכתב בין השאר: "דוד בן־גוריון, המנהיג רב הפעלים בתקומת ישראל, שואב השראה עילאית מספר התנ"ך, לפילוס דרכים באהבת רוח ישראל. המקרא אינו אצלו מדור מיוחד לדעת, אלא ראש פינה לתרבות ישראל, ובכך תורם הוא תרומה רבת משקל ללימוד תורה ולעיון בערכי מקרא, בין אנשי מעשה וחוגי עם רחבים".

48. גבריהו ואחרים, תש"ך, עמ' ז.

לאחר התפטרותו של בן־גוריון מן הממשלה ומעברו לשדה בוקר⁴⁹ עבר החוג לבית הנשיא זלמן שז"ר (תר"ן-תשל"ה, 1889-1974).⁵⁰ בחוגי עיון אלה השתתפו טובי החוקרים בישראל. כל פגישה נפתחה בהרצאה, ואחר כך נערך דיון על דברי המרצה. ההרצאות והדיונים התפרסמו בסדרת הספרים 'עיונים'. באחת הפגישות בבית הנשיא זלמן שז"ר הרצה הפרופ' מלצר על מוטיבים וסגנון בנבואת ירמיהו. על הרצאתו זו אמר שז"ר כך:

אני רוצה לברך אותו על שדיבר הפעם לא על מחשבות אלא על מילים ועל סגנון, ובסגנון נאחז בדברים מועטים. איני יודע אם זו הפעם הראשונה שנשמעת כאן הרצאה בענייני סגנון, כאילו ירדנו מכלליות של הדברים לפרטי דבריו. כמדומני שעלינו דרג, אם להשתמש היטב בדימויים, במושגים שהם השתמשו בזה. ועל זה אני אסיר תודה לו.⁵¹

במלאת שבעים שנה לפרופ' מלצר וחמישים שנה לעלייתו ארצה העדיף הפרופ' מלצר, שהיה ציוני נלהב, לציין יובל חמישים לעלייתו ארצה ולא יובל שבעים לחייו. וכך בירכו נשיא המדינה שז"ר בפני באי חוג העיון בתנ"ך בבית הנשיא:

חמישים שנה לעלייה זהו דבר גדול מאוד. אני שמח שהוא תלה את היובל שלו בעלייה לארץ. גדולים וטובים עשו ככה. טוב שנאחז בזה וטוב שנתן לנו את האפשרות להגיד לו תודה על הרבה דברים מפעולות חייו. זה בזכות עצמו. ולא תראו בזה שום פחיתות אם אומר שזה גם בזכות הורים. לא עניין קטן הוא להיות בנו של אישיות כרב מלצר. אני שמח שיש לי אפשרות להגיד לו "מזל טוב".⁵²

ג. החברה היהודית העולמית לתנ"ך

החברה לחקר המקרא בישראל בשיתוף המחלקה לחינוך ולתרבות בגולה של הסוכנות היהודית הקימה בשנת תש"ך (1960) את החברה העולמית לתנ"ך להרחבת לימוד התנ"ך בציבור בקרב היהודים בתפוצות. הפרופ' מלצר נמנה גם עם הנהלת החברה לחקר המקרא בישראל וגם עם הנהלת החברה היהודית העולמית לתנ"ך. דוד בן־גוריון בירך את שתי החברות ואמר:

49. מדי חג סוכות התכנס חוג תנ"ך בשדה בוקר.

50. החוג נערך גם בבית הנשיא אפרים קציר. בשנת תשל"ז (1977) חידש ראש הממשלה מנחם בגין את חוג התנ"ך מדי מוצאי שבת בבית ראש הממשלה בירושלים באופן קבוע עד פרישתו. עם היבחרו של עזר ויצמן לתפקיד נשיא המדינה חידש ויצמן את החוג לתנ"ך עד לסיום כהונתו. בשנת תשע"ב (2012) חידש בנימין נתניהו את פעילות החוג בבית ראש הממשלה בירושלים.

51. מלצר, תשל"א, עמ' 200.

52. שם.

דבר גדול עושה החברה לחקר המקרא בישראל ושלוחתה – החברה היהודית העולמית לתנ"ך, שהיא אינה מסתפקת בהתפשטות האהבה והידיעה של התנ"ך בארץ, אלא היא מקיימת חוגים בכל חלקי היהדות בעולם ללימוד התנ"ך ולידיעתו, ומעבירה אליהם ממיטב היצירה הנוצרת בארץ בהבנת התנ"ך [...] אין לי כל ספק שידיעת התנ"ך תרים כבוד כל יהודי בעיני שכניו.⁵³

בכינוס תנ"ך שנערך בשנת תשכ"א בניו יורק מטעם מועצת המייסדים של הסניף האמריקאי לחברה היהודית העולמית לתנ"ך שודרה ברכה מוקלטת של דוד בן-גוריון. להלן מקצת דבריו:

קיום עם ישראל ותקומת העם לשיבת ציון השלישית, לא היה נעשה, אילו העם היהודי לא היה נושא בליבו כל אלפי השנים שתי מולדות: המולדת הארצית – הארץ, והמולדת הרוחנית – ספר הספרים. זהו אותו הסולם המוצב ארצה בחלום יעקב, וראשו מגיע השמימה. המולדת זה היסוד, שעליו אנחנו עומדים, אבל לא היינו מצליחים לעמוד על הארץ, שנלקחה מאתנו זה אלפיים שנה, אלמלא לא היה לנו גם סולם המגיע השמימה, הערכים העליונים והעילאיים, אשר היו בליבנו ביוזעים ובלא יודעים, וזהו ספר התנ"ך.⁵⁴

ד. פרסומי החברה לחקר המקרא בישראל

כתב העת המרכזי של החברה לחקר המקרא בישראל הוא הרבעון 'בית מקרא', אשר יצא לאור משנת תשט"ז (1956).⁵⁵ עורך הרבעון בשש שנותיו הראשונות (תשט"ז-תשכ"א, 1956-1961) היה הפרופ' מלצר, ובשנים הבאות עד סמוך למותו (תשכ"ב-תשל"ג, 1972-1973) היה יושב ראש ועד המערכת. בכתב העת פורסמו גם מאמריו של הפרופ' מלצר, ואחת החוברות אף הוקדשה לזכרו.⁵⁶ כתב עת מרכזי אחר של החברה לחקר המקרא בישראל הוא רבעון באנגלית ששמו 'דור לדור'.⁵⁷

ספרי החברה לחקר המקרא בישראל הוקדשו לזכרם של ראשי החברה ולזכר חוקרי מקרא שהיו פעילים בחברה. אחד הספרים הוא ספרו של הפרופ' מלצר 'פרשת השבוע והפטרותה',⁵⁸ ופרוטוקולים של ההרצאות והדיננים בחוגי ראשי הממשלה והנשיאים פורסמו בסדרת ספרים הנקראת 'עיונים'. לדוגמה, הספר הראשון בסדרה הוא 'עיונים בספר יהושע' (תש"ך).

53. בן-גוריון, תשכ"א, עמ' 103.

54. שם.

55. כיום הרבעון יוצא בהוצאת מוסד ביאליק.

56. בית מקרא 19 [ב] (תשל"ד).

57. בשנת 1988 שונה שם הרבעון מ'דור לדור' ל'*Jewish Bible Quarterly*.

58. מלצר, תשל"ד.

ה. עם לומד תורה

למרות הצלחת החברה ברמה האקדמית לא הוזנחה הרמה העממית של לימוד התנ"ך. חוגים ללימוד המקרא התכנסו לעיתים מזומנות בבתים פרטיים, במקומות ציבוריים ובמקומות עבודה. אספות תנ"ך של סניפי החברה לחקר המקרא התכנסו אחת לשבועיים או לחודש; הן היו פתוחות לקהל הרחב, והושמעו בהן הרצאות בנושאי התנ"ך. שנים עשר כינוסים מחוזיים לתנ"ך נערכו בכל שנה ברחבי הארץ: בשבוע התנ"ך – התנ"ך אל העם, והעם אל התנ"ך, שנערך בכל שנה במהלך שבוע ימים בסמוך לחג השבועות, חג מתן תורה, ערכו אנשי החברה לחקר המקרא למען תושבי הארץ הרצאות פומביות, כינוסים אזוריים, סיורים, הצגות, תערוכות וכדומה בכל היישובים בארץ.⁵⁹ "צו התורה 'והגית בו' בספר הספרים, היה לעניין ולצורך יום יומי של העם בישראל",⁶⁰ והפרופ' מלצר מילא בו תפקיד פעיל.

תקוות אנשי החברה לחקר המקרא בישראל הייתה כי משני המפעלים המשלימים זה את זה, הכינוס הארצי לתנ"ך, המרכז את האנשים הקרובים למחקר התנ"ך בירושלים, ומפעל שבוע התנ"ך, המנגיש להמונים בכל רחבי הארץ את אנשי המדע, "יתגבשו ויעלו חיים תרבותיים רוחניים, הממזגים בתוכם את כל האהבה והמסירות לערכי ישראל הנצחיים".⁶¹

ו. חידוני תנ"ך ארציים ועולמיים למבוגרים ולנוער יהודי

הפרופ' מלצר היה שופט בחידוני התנ"ך הארציים והעולמיים למבוגרים ולנוער יהודי עם שופטים מבית המשפט העליון וראשי העם. חידון התנ"ך הארצי הראשון וחידון התנ"ך העולמי הראשון למבוגרים נערכו בשנת תשי"ח (1958), שנת העשור למדינה, ביוזמתו של הפרופ' חמ"י גבריהו, יושב ראש החברה לחקר המקרא.⁶² בשני חידונים אלה זכה במקום הראשון עמוס חכם,⁶³ שהיה אז עובד בבית חינוך עיוורים בהנהלת הפרופ' מלצר.

59. בן-שם, תשט"ז.

60. גבריהו, תשכ"א, עמ' 92.

61. בן-שם, תשט"ז, עמ' 62-63.

62. לאחר מותו של חמ"י גבריהו הוקדש לזכרו חידון התנ"ך העולמי שנערך ביום העצמאות תש"ן (1990). באותה הזדמנות הביע ראש ממשלת ישראל יצחק שמיר בברכתו לחתני התנ"ך הערכה והוקרה לפועלו הברוך של הפרופ' גבריהו, שקנה את עולמו בתחום הפצת ספר הספרים, ידיעתו וחובתו בקרב הנוער והעם היהודי בארץ ובתפוצות (גבריהו, תשס"א).

63. לבקשת עיתון **מעריב** כתב עמוס חכם כמה פרקים אוטוביוגרפיים, והם התפרסמו בשישה המשכים מערב ראש השנה תשי"ט (14 בספטמבר 1958) ועד ט"ז במרחשוון (31 באוקטובר). חכם סקר את תולדות משפחתו, תיאר את ימי ילדותו, את הנפילה שגרמה לו להיות נכה כל ימיו, את היתמות שהתייתם מהוריו בגיל צעיר, את דרך לימודו ואת דרכו אל אליפות התנ"ך. התיאור מסתיים בזכירתו של עמוס חכם בחידון הארצי באמצע חודש אב תשי"ח (1958), ואינו מתאר את החידון העולמי. נראה שהרושם שהותיר החידון

הצלחת חידון התנ"ך למבוגרים הובילה לרעיון לקיים גם חידון תנ"ך לנוער. חידון התנ"ך הארצי הראשון לנוער נערך כבר בשנת תשי"ט (1959) בחסות ראש הממשלה ושר הביטחון דוד בן-גוריון. הזוכה היה שמעון שטרית, לימים שר בממשלת ישראל ופרופ' למשפטים באוניברסיטה העברית. חידון התנ"ך העולמי הראשון לנוער יהודי נערך ביום העצמאות בשנת תשכ"ג (1963). "היה זה מעמד ממלכתי שהטביע חותמו על יום החג הלאומי, שיווה לו קו ייחוד של שעשועי תורה וטעם עממי מובהק".⁶⁴ על חשיבותו של חידון תנ"ך עולמי לנוער יהודי ועל קיומו ביום העצמאות דווקא אמר דוד בן-גוריון את הדברים האלה:

יש שלושה דברים שהם אחד, ושאינ הם יכולים להתקיים האחד בלי האחר. ואלה הם: ארצנו המולדת של העם היהודי; ספר הספרים שממנו בא לנו הייחוד והסגולה. יצירתו של העם היהודי במשך יותר משלושת אלפים שנה משוכה לספר זה; הדבר השלישי הוא העיקר: העם היהודי עצמו. אם נצליח לקשר את העם היהודי המפוזר בגולה עם ארץ ישראל המתפתחת והגדלה ועם אותו הקשר הרוחני והעמוק העשיר והמעשיר – התנ"ך – לא יינתק חוט המשולש לעולם ועד [...] הזיקה והאהבה של הנוער שלנו בכל רחבי תבל לספר הספרים צריך וחייב לעמוד בשורה אחת עם מצעד צה"ל. זהו מצעד הרוח והגבורה הרוחנית וזהו הקשר ההיסטורי של העם ושל הנוער עם הדורות שיבואו. ולהבא יהיה זה אחד הדברים אשר יעמוד יחד עם מצעד צה"ל; מצעד הנוער העברי הצמוד לספר הספרים ולתורת ישראל השקועה ביצירה זו שאין כמותה בעולם כולו, שנוקמה בארץ הזאת על ידי העם השב לחיות בה כבימי קדם.⁶⁵

סיכום

הפרופ' שרגא פיבל מלצר נמנה עם חוקרי המקרא בארץ אשר תרמו תרומה גדולה לקידום חקר המקרא בישראל ולהפיכת ידיעת התנ"ך לגשר המלכד את היהודים בארץ ובעולם בימי המדינה שבדרך ולאחר קום המדינה. פרשנות המקרא מעל גלי האתר, חוגי התנ"ך בבתי ראשי הממשלה ובבתי נשיאי המדינה, כינוסי התנ"ך, חידוני התנ"ך ופרסומי החברה לחקר המקרא בישראל והחברה היהודית העולמית לתנ"ך היו לתנועה תרבותית שהתפשטה בישראל ובעולם היהודי ותפסה מקום מרכזי בנוף חיי הרוח בעם ישראל.

העולמי בציבור היה גדול עד כדי כך שלא הורגש צורך לחזור ולתאר את אשר אירע בו (בר אשר, חכם ועופר, תשס"ז, עמ' 535-576).

64. גבריהו, תשכ"ד, עמ' 171-173.

65. בן-גוריון, תשכ"ד.

על מצבתו של הפרופ' מלצר נכתבו המילים האלה, המסכמות את פועלו המבורך:

פה ינוח איש תרומות פיבל בן הגאון ר' איסר זלמן מלצר. יחיד ומיוחד בעידון ליבו בצדקת ידיו בחוכמת נפשו ובקסמי פיו. מראש צורים מגזע תרשישים צמח כברוש רענן. מלמד ספר מפרש המקרא ודורשו לקהל רב. גלוי עיניים צופה סתרי ספרות ומסבירם בלשון לימודים. תומך חלכאים ומאיר נתיבם ובלבבו שירה ושברים. אוי נא לה אמרה ירושלים על יקירה כי אבד ממנה / תהא נשמתך אב ומורה צורה בצרור החיים. אמן.

רשימת קיצורים ומקורות

מ' אבידע, "שלושת הקולות", בתוך: י' טישלר (עורך), על עיתונאים ועיתונאות , ירושלים תשל"ו, עמ' 89-104.	אבידע, תשל"ו
מ' אביעוז, "סדרת 'דעת מקרא' – בין מסורת לביקורת", מורשת ישראל 3 (תשס"ז), עמ' 5-15.	אביעוז, תשס"ז
א' אטינגר, זלדה – שושנה צחורה , תל אביב 2007.	אטינגר, 2007
י' אייזנר, "לזכרו של פרופ' פיבל מלצר ז"ל", בית מקרא נז (תשל"ד), עמ' 121-122.	אייזנר, תשל"ד
י' אליצור, "הכינס הארצי הרביעי לתנ"ך", בית מקרא ב (תשט"ז), עמ' 124-125.	אליצור, תשט"ז
א' אלמוג, "ראשית שידורי הרדיו בארץ ישראל בתקופת המנדט: אינטרס יישובי ציוני או מנדטוריקולוניאלי", בתוך: י' בן אריה (עורך), ירושלים בתקופת המנדט: העשייה והמורשת , ירושלים תשס"ג, עמ' 219-238.	אלמוג, תשס"ג
א' אפרת, "עקרונות חברתנו ודרכי פעולתה", בית מקרא א (תשט"ז), עמ' 60-61.	אפרת, תשט"ז
מכללת אפרתה, עשו חיל באפרתה – פרקים בתולדות מכללת אפרתה: תרפ"ד-תשס"ד , ירושלים תשס"ד.	אפרתה, תשס"ד
ז' בזק, חיים בירושלים , ירושלים תשס"ה.	בזק, תשס"ה
י' בן אריה, עיר בראי התקופה: ירושלים במאה התשע עשרה , ב, ירושלים 1997.	בן אריה, 1997
י' בן אריה, ירושלים בתקופת המנדט: העשייה והמורשת , ירושלים תשס"ג.	בן אריה, תשס"ג

- בן־גוריון, תשכ"ד ד' בן־גוריון, "מבחן רוחני לנוער", **בית מקרא** יז (תשכ"ד), עמ' 169-170.
- בן־גוריון, תשל"ב ד' בן־גוריון, **עיונים בתנ"ך**, ירושלים תשל"ב.
- בן־שם, תשט"ז י' בן־שם, "שבוע התנ"ך", **בית מקרא** א (תשט"ז), עמ' 62-63.
- בר אשר, חכם ועופר, תשס"ז מ' בר אשר, נ' חכם וי' עופר (עורכים), **תשורה לעמוס: אסופת מחקרים בפרשנות המקרא מוגשת לעמוס חכם**, אלון שבות תשס"ז.
- גבריהו, תשכ"א חמ"י גבריהו, "התנועה ללימוד תנ"ך בהתפשטותה", **בית מקרא** יא-יב (תשכ"א), עמ' 92-96.
- גבריהו, תשכ"ד חמ"י גבריהו, "שעשוע רוחני", **בית מקרא** יז (תשכ"ד), עמ' 171-173.
- גבריהו, תשנ"ג ח' גבריהו, "פרופ' חיים משה יצחק גבריהו ז"ל", **קדושי שבע קהילות**, רמת גן תשנ"ג, עמ' 259-263.
- גבריהו, תשס"א חמ"י גבריהו, "פרקי ביוגרפיה", בתוך: גי"י גבריהו (עורך), **מעשה סופרים במקרא**, ירושלים תשס"א, עמ' 373-403.
- גבריהו ואחרים, תש"ך ח' גבריהו, ח' רבין, י' אליצור וב' לוריא (עורכים), **עיונים בספר יהושע: דיוני החוג למקרא בבית דוד בן־גוריון**, ירושלים תש"ך.
- גיל, 1965 צ' גיל, "מ'קול ירושלים' עד 'קול ישראל': שלושים שנות שידורים עבריים בגלים בינוניים, רוגשים וסוערים", בתוך: ש' שניצר (עורך), **ספר השנה של העיתונאים**, תל אביב 1965, עמ' 295-308.
- ההגנה, תשל"ג ר' ינאית בן צבי, י' אברהמי וי' עציון (עורכים), **ההגנה בירושלים: עדויות וזיכרונות מפי חברים**, ירושלים תשל"ג.
- הלפרין, תשע"ב ב' הלפרין, **תנ"ך לעם בחברה לחקר המקרא**, תל אביב תשע"ב.
- זלדה, תשמ"ה ז' שניאורסון מישקובסקי, **שירי זלדה**, תל אביב תשמ"ה.
- חובב, תשס"ד ל' חובב, "דרכה של רבקה אליצור בעיבוד אגדות חז"ל לילדים", **דרך אגדה** ז-ח (תשס"ד), עמ' 184-196.
- ישראל, 2016 י' ישראלי, "על בית־הספר 'רוחמה' ועל מנהלו – פרופ' שרגא פיבל מלצר", **במעגלי החינוך** 6 (2016), עמ' 136-151.
- כהן־הטב, תשנ"ז ק' כהן־הטב "מעורבות ועד הקהילה בירושלים בהתפתחותה של העיר – 1948-1917", **קתדרה** 8 (תשנ"ז), עמ' 111-134.
- מיכלסון, תשע"ח מ' מיכלסון, **רואים את הקולות: ספר המאה של בית חינוך עיוורים**, ירושלים תשע"ח.

<p>פ' מלצר (עורך), קול ירושלים לתלמיד: שידורים לבתי-הספר, חוברת א, ירושלים תש"ז.</p>	<p>מלצר, תש"ז</p>
<p>פ' מלצר, "הזקן מסלבודקה", בתוך: צ' קפלן (עורך), הסבא מסלבודקה, תל אביב תשט"ו, עמ' 9-17.</p>	<p>מלצר, תשט"ו</p>
<p>פ' מלצר, "קווים מיוחדים בנבואתו של ירמיהו", בתוך: ב"צ לוריא (עורך), עיונים בספר ירמיהו: דברי חוג העין בבית נשיא המדינה, ב, ירושלים תשל"א, עמ' 189-207.</p>	<p>מלצר, תשל"א</p>
<p>פ' מלצר, פירוש דעת מקרה למגילת רות, ירושלים תשל"ג, עמ' 3-22.</p>	<p>מלצר, תשל"ג</p>
<p>פ' מלצר, פרשת השבוע והפטרותה, תל אביב תשל"ד.</p>	<p>מלצר, תשל"ד</p>
<p>פ' מלצר, פני ספר תהלים, ירושלים תשמ"ג. י' רפאל (עורך), אנציקלופדיה של הציונות הדתית, ו, ירושלים תשס"א.</p>	<p>מלצר, תשמ"ג רפאל, תשס"א</p>
<p>ד' תדהר, אנציקלופדיה לחלוצי היישוב ובניו: דמויות ותמונות, אשדוד תש"ז-תשל"א.</p>	<p>תדהר, תש"ז-תשל"א</p>